

STILLHET.

Wir Alle erkennen mit Goethe in der Natur das grosse Mittel der Beschwichtigung für die moderne Seele, wir hören den Pendelschlag dieser grössten Uhr mit einer Sehnsucht nach Ruhe, nach Heimisch- und Stillewerden an, als ob wir dieses Gleichmaas in uns hineintrinken und dadurch erst zum Genuss unser selber kommen.

(Menschliches, Allzumenschliches.)

Geijers ord om det nöje, med vilket han mindes att vägen tog slut strax bakom hans barndomshem, dessa ord väcka hos oss, sekelslutets människor en avundsam känsla mot förra sekelslutets lyckliga, dessa för vilka paradiset ännu fanns till!

Ty för vår fantasi är paradiset icke längre en av allehanda träd – i synnerhet äppelträd – fylld lustgård, omsluten av en vit mur med gyllene port. Vi dana vår bild av detsamma genom idel negationer: vägen bör icke gå längre än till paradiset grindar; telefonen får icke ens anas, posten komma högst en gång i veckan och ingen ångbåt eller järnväg finnas 'på åtskilliga mils avstånd!

Ett sådant eden har jag nått. Men jag röjer ej dess läge. Då kunde också andra kulturmänniskor finna vägen dit – och därmed vore paradiset förlorat! Ty att den första upplagan av detta icke blev len odelad framgång, det var sannolikt icke ormens fel – ehuru människorna länge tröstat sig med denna fördom!

I mitt eden fattas icke blott allt som bör fattas: där finnes även allt som bör finnas. Blåa, snöstrimmade fjäll och långsträckta, skogbevuxna höjder bilda en linjeskön mur omkring lustgården: en stark, grönsvart och vitfraggande fors öppnar väg genom muren för ögat och fantasien, och vida sjöar giva det mörka skogslandskapet ett par stora, klara ögon. Glittrande björkar och blommande rönнар dofta i den midsommarsol, som blott ett par timmar sjunker under synranden, som nästan dygnet om brådmognar skördarna, utpressar dofterna och målar blommorna färgstarka. I åsarnas gröna vidder spegla sig om dagen molnen som snabbt glidande blåa skuggor. Men kvällen gjuter över åsar och fjäll både

röktopasens och ametistens violetta skiftningar, både opalens ljusa och havets djupa blåhet, både äppelblommens och vinets röda skimmer. Slutligen framträda fjällens mjuka, fint fördelade konturer entoniga – i mörkblå emalj – mot himlens guldgrund, och denna förblir hela natten lika glödande tills den omärkligt smälter in i morgonljuset.

I denna ökenstillhet, fylld av ljus och färg, av stora linjer och av vida syner, gripes själen av ensamhetens rus. Det liknar icke lyckans eller skaparglädjens, men det har sin egen sötma och sin egen styrka. Och medan det är ödet, icke vår vilja, som närmar de båda andra bågarna till våra läppar, beror det på oss själva att någon gång njuta ensamhetens sakrament, att vila vårt hjärta och vidga vår tanke i en stor tystnad, helst njuten i en stor natur, med lugna, plastiska linjer.

Men nutidsmänniskans hjärta kan icke vila. Det lever i oro, suckar efter ro och – skyr den som en sjukdom, svårare än den nevros för vilken den skulle vara boten. Ja, nutidsmänniskan fruktar i själva verket knappt något så mycket som att bli ensam med sig själv, ty detta gör henne »melankolisk». Det vill säga att hon då verkligen nödgas djupt känna allvaret i sin egen tillvaro eller i tillvaron över huvud – en känsla, av vilken hennes själ skulle växa. Men hon kräver tvärt om själens drift att växa genom att låta splittring och utåtvändhet bli allt starkare livsbehov. Huru utpräglade dessa behov nu äro, det visar sig bäst på det område, där även vardagsmänniskan fordom i någon mån samlade sig, nämligen det religiösa. Typen för den troende i våra dagar är icke den, som då han beder, »går in i sin kammare och stänger dörren till, utan den, som behöver trumpeter och temöten för att känna sitt andliga livs fullhet!

Vår tids rastlösa människa njuter ej ens ro när hon roar sig. Ju färre hennes möjligheter att vila äro, dess mer förlorar hon nämligen förmågan att tillgodogöra sig vilan. Ju oftare hon nödgas vibrera för de massor av intryck, som påtvinga sig henne, desto nödvändigare blir det även att hennes pulsar skola arbeta i febertakt för att hon alls skall känna sig leva.

Djupare naturer lida emellertid medvetet av att förlora sig själva i bruset av den egna själens allt rikare mångfald; i trängseln av det samtida kulturlivets från alla håll hopade stoff; under trycket av det moderna samhällslivets stora krav; under det dagliga arbetets jäktande hejdlöshet. Sådana naturer erhålla plötsliga hallucinationer av en sval, grönskande klostergård eller en i djupa skogen gömd

eremitboning, av fjällviddernas eller havsbandets erslighet. Men deras ensamhetsbehov nöjer sig vanligen med. dessa fantasibilder och de försumma tillfället – när det någon gång bjuder sig – att skapa en oas av stillhet i bullrets öken.

Den, som verkligen törstar efter ensamheten, kan dock i de flesta livslägen under någon form tilltvinga sig den, Från min barndom minnes jag berättelsen om en kvinna, som genom sitt giftermål blev flyttad från en stilla skogsbygd till en stor stads och ett stort hems oavlåtliga oro. Hon led djupt av denna, ända tills hon började sitta tyst en halvtimme varje morgon med en grön schal över huvudet! Sålunda drömde hon sig tillbaka till skogsstillheten, sålunda samlade hon sin själ i tystnaden och kunde därefter med blid jämvikt möta dagens många mödor.

Om vi alla ägde vår gröna schal, skulle vi icke så lätt bli de hetsade och hetsande, de rastlösa och därför innehållslösa kulturträlar, som vi nu så ofta äro!

Av vad slag det skyddande höljet bleve – detta bestämdes nog delvis av tillfälligheten, men ofta komme även personlighetens egenart att röja sig just i valet av dess stilla stund.

I de katolska länderna kan man finna denna under någon kyrkas valv; lutad mot pelaren i en götisk katedral lyckas man mitt i en världsstad att drömma sig långt bort i skogen – ehuru Nietzsche har rätt i att modernt tänkande människor helst skulle vilja äga en alldeles ny arkitektur som ram åt sina kontemplationer. Musiken skapar för mången en härlig ensamhet, helst om den njutes i ett hem och icke offentligt, där mångfalden av intryck oroar och där själen knappt hunnit glömma dagens disharmoniska sorl, innan applåderna återföra detsamma. Ty att visa sin hänförelse genom ljudlös tystnad, detta är förbehållet ett högre kulturstadium än det, på vilket vi ännu befinna oss!

För andra uppstår kanske det stilla samtalet med den egna själen i ett museum eller under läsningen av en ypperlig bok, helst en gammal bok, om vilken ingen diskussion numera pågår. Och i de stora städerna bereda de offentliga biblioteken åt bokvännen den fridlysta plats, som hemmet ofta icke kan skänka.

Den lättast tillgängliga stillheten är dock den ute i naturen. Men de flesta gå alls inte ut i naturen för att där tiga ensamma eller samman med en vän – detta vänskapens finaste prov! De söka tvärt om ett sällskap, med vilket de kunna

avhandla dagens frågor och komma sålunda tillbaka, ej från en tystnad utan från ett larm. De hava icke lugnat sin själ till en spegel för naturens intryck; den har tvärt om förblivit i den vågrörelse, som ej upptager några samlade eller klara bilder. Den, som verkligen söker ensamheten ute i naturen, måste uppfostra sig själv att vara helt närvarande i densamma; att tvinga bort från själen alla de oväsentliga intryck, som störa de väsentliga – en färdighet om vilken levnadskonstnären Montaigne ger oss många visa råd. »Vi tillföra vår själ för mycket stoff», säger han – redan för trehundra år sedan! »Vi måste lära själen att endast ögna på vissa ting, att fästa sig vid andra, men att i sig upptaga blott dem, vilka djupast angå den själv, de vilka äga samma grundämne som vår själ. Ty denna bör, egentligen endast leva av sitt eget... Och vi äro alla rikare än vi tro, ehuru vi uppfostras till lån, till att bruka andras rikedom i stället för vår egen»... Att vi så sällan upptäcka våra verkliga tillgångar, det beror just därpå, att vi så sällan giva oss helt åt vad vi företaga: »När jag dansar», säger Montaigne, »dansar jag; när jag sover, sover jag; när jag promenerar ensam i en vacker trädgård och ertappar mina tankar på annat håll, återför jag dem till trädgården, till ensamhetens behag och till mig själv.»

Denna medvetna strävan – att åt varje situation giva sin personlighet i fullt mått och att sålunda ur varje situation pressa dess hela must – är i hög grad betydelsefull för all tillväxt, såväl i förmågan att tänka eller arbeta, som i förmågan att njuta eller vila. Men det är kännetecknande för vår tid att kräva en allt högre grad av nervspänning för att kunna helt ge sig hän i nuet. Därför har sporten blivit den anledning, vilken lockar människorna ut i naturen, men ej för att där vila. Tävlan har tvärt om gjort även friluftslivet till en feber till en ny form för jäkt och splittring. Idrotten kan helt visst vara ett medel att fullare och friare njuta naturen, att snabbare och närmare nalkas henne. Årorna, med vilka man glider fram mellan vackra stränder; skidorna, med vilka man tränger djupt in i skogarnas vita vinterstillhet; velocipeden, som snabbt förflyttar sin ägare till nya bygder eller lantlig enslighet – dessa och andra än ädlare former av idrott, såsom seglingen, ritten och simmandet, medföra verkligen för många ett innerligare samliv med naturen.

Men den sportmässige roddaren eller ryttaren, skidlöparen eller cyklisten, som jagar förbi alla naturintryck under sitt tränings- och tävlingsraseri, han kommer

genom sitt friluftsliv ofta bort såväl ifrån naturen som sig själv. Det blir endast kroppen, icke själen som detta slags sport utvecklar. Man håller på att glömma att det finnes enklare sätt att njuta naturen, njuta den med både kropp och själ, och till utveckling för båda. Om man ställer flicktypen från detta sekelslut – det vill säga den unga dam, som aldrig närmar sig naturen annat än på velociped eller skidor, med lawntennisracket eller åra i handen – mot en flicktyp från förra sekelslutet, då utfaller jämförelsen ej till nutidens fördel. Jag tänker till exempel på Goethes väninna, den unga Bettina Brentano, vilken levde som ett rådjur ute i naturen; som klättrade upp på de högsta bergen för att där badas av det glödande solflödet; som vandrade ute i storm eller regn och njöt ett åskväder under en blommande lind, mellan vars lövverk blixterna blänkte vita; som låg vid flodstranden omfluten av de glittrande vågorna, eller uppe i den väldiga kastanjens grenar, omfluten av grönt ljus och gröna skuggor, eller på trädgårdens gräsmatta, drickande doften av kryddor, taxus och röda nejlikor, själv med blommande kvistar i munnen för att locka till sig bin; som i månskenskvällarna vandrade i vinlövsspaljéen under de genomskinliga, gröna druvklasarna och stundom stannade ute hela sommarnatten, somnande vid vaktlars och näktergalars sång och vaknande vid morgonrodnadens ljus. Utom detta konstnärliga sätt att leva sig in i naturen finnes det naturvetenskapliga sättet, vilket nu även skjutes åsido för sporten, och ur den synpunkten äro gossar på velociped en mycket mindre glädjande syn än gossar med portörer! Av vilketdera slaget än det tidiga och djupa försjunkandet i naturen är, så skapar detta försjunkande ett stort livsförhållande till densamma, en innerlig hängivenhet, sådan den aldrig kan uppstå mellan naturen och en henne endast förbiilande sportmänniska. Det försonande i denna nutidstyp är att mången, som av inga andra motiv lockas ut i naturen, dock nu tack vare sporten får en aning om henne och att nutidens idrott – sedan överdriften krävt sina offer – skall medverka till utbildandet av en fysiskt sundare, ny generation, som sålunda skall äga flera möjligheter än samtidens människor att njuta naturen på ett förnämligt sätt, vilket bland annat kommer att yttra sig sålunda, att sporten »brukas som brukades den icke».

Den dagliga stillhet, vilken de flesta med fast vilja kunna vinna, ersätter dock icke den djupare stillhet, som endast en tids fotvandring eller isolering i en

undångömd vrå – helst i utlandet eller i civilisationens utkanter – kunna bereda. För de flesta familjefäder och familjemödrar är det emellertid icke lätt att skaffa sig en sådan ensamhet. Ja, redan den allena stående behöver ofta mycket allvar i sitt ensamhetsbehov och mycket fast vilja att försaka en del andra, mindre nödvändiga ting, för att lyckas rädda åt sig några veckors ro. Familjemedlemmens isolering försvåras dessutom av den fördomen, att ensamheten är en svår form av egoism. Ty de flesta, vilka inse det omedelbara gagn, en tids ensamhet skänker dem själva, fatta ännu icke det lika stora gagn, som därigenom medelbart beredes deras familj. En tids skilsmässa har nämligen en underbar makt att utveckla vårt förstående och därigenom vår rättvisa; att klara blicken för väsentligheterna och att reducera tillfälligheterna till deras rätta dimensioner. Det ensliga begrundandet reder stundom, med svala och smidiga händer, de mest tilltrasslade trådar, och ensamheten ger ofta åt våra glädjeämnen en ny friskhet och åt våra bekymmer en mindre ledsam uppsyn. Utför man i ensamheten ett arbete, är det nästan alltid starkare, än det annars skulle blivit. De böcker, man läser och begrundar i skogsdjupen eller vid havet, inför den eviga snön eller i den blommande ängen, vid forsens eller furornas brus, de giva. de fullmognaste tankeskördarna, och de naturintryck, man under sådana stilla tider upplever, äga större fasthet och fyllighet. än några andra. Ty man ger sig aldrig så helt åt naturen som när ensliga dagar bilda en pärlrad, där varje dag blir den andra lik, men var dag för sig är ett skönt och rundat helt.

De vilka frukta ensamheten, emedan de vänta att där känna sig mera ensamma – de hava rätt och orätt. Ty det är mitt ibland människor, som man – genom sitt individuella skaplygne eller öde – är vidast skild från dem; det är i den befolkade öknen, luften är mest fylld av tungsinne. Men inför naturen som inför döden – den största ensamheten och den mest orubbliga nödvändigheten – tvingas vi att taga avstånd ej blott från dagens oro men från oron i vårt eget öde. Dess grundlinjer varda större men dess enskildheter mindre, liksom förhållandet blir med ett från en höjd skådat landskap. Det mer eller mindre av smärta eller salighet, med vilket tillvaron fyller våra dagar; det mer eller mindre dugliga dagsarbete, med vilket vi fylla tillvaron – till båda återvända vi, från den ensamma kontemperationen, med ett milt, ironiskt leende. Vi kunna nu så lätt göra oss döva för de stämmor, vilka kalla oss in i dagens oro och söka övertyga

oss om att också vi där behövas. Vi sönderslitas nu mindre av de kvalfulla ljuden från vår egen eller från andras själ. Ty vi hava insett, att det största dock endast är en droppe i ett stort hav, liksom den största lycka endast en snabb glimt i en liten droppe.

Den själ, som i tystnaden haft mod att blicka in i sig själv och att där taga sitt eget mått, den vet, att endast ett är ett stort och väsentligt: att växa. Och växa kunna vi av våra sorger som av våra fröjder, av vår dårskap som av vår vishet; av våra nederlag som av våra segrar, av vår vila som av vårt verk.

*

Den, som ämnar nalkas ensamheten, måste emellertid göra detta utan några bestämda krav. Ty det kan hända, att den ger något helt annat än man väntat. Åt den, som sökt vila, kan det skänka arbete; åt den, som hoppats tröst, kan den ge nya sår. I varje fall meddelar den dock även någon hittills oanad styrka. Men blott åt dem, som veta vad redan det utåtvända romarfolket visste: att ensamheten är en gudinna, vars heliga lund man nalkas, Icke med högröstade anspråk utan med blyga böner, och från vilken man återvänder med goda gåvor endast om man inför hennes allvarliga ögon lärt andaktens hemlighet, den att »stilla sitt hjärta».

1897.